



İbrahim Ümmî Sinan'ın sandukası

Türbe 8,25 x 6,25 m. boyutlarında hafif yamuk planlı bir iç alana sahiptir. Ahşap tavanı son restorasyonda betona çevrilmiştir. Kuzey duvarında tevhidhâneye açılan kapı ile iki pencereden başka ikisi batı, üçü güney, biri doğu yönüne bakan altı adet pencere daha vardır. Dışarıdan dikdörtgen açıklıklı sövelerle çevrilen pencereler içeriden sepet kulpu kemerlerle donatılmıştır. Ümmî Sinan sokağına bakan bir niyaz penceresi niteliğindeki doğu penceresi dışarıdan çift kademeli mermer pilastırlarla kuşatılmış, sepet kulpu biçiminde kemerlerle süslenmiştir. Niyaz penceresinin üstünde günümüze ulaşmamış bir levhada şu beytin yazılı olduğu bilinmektedir: “Mürîd-i râh-ı Hakk’a kiblegâh-ı âşıkandır bu / Edeple gir gözün aç türbe-i Ümmî Sinan’dır bu”. Türbede ikisi Nasuh Efendi ile Ümmî Sinan’a ait toplam on iki ahşap sanduka yer alır. Pîrin sandukası diğerlerinden daha büyük olup üstü yarım silindirik biçimindedir. Sandukayı kuşatan empire üslûbunda ahşap parmaklığın köşelerine minyatür boyutlarda Sinânî taçları kondurulmuştur.

Yapıda ilginç süsleme öğelerinin başında ana giriş kapısının saçağında ve tevhidhâne tavanının ortasında bulunan tavan göbekleri gelmektedir. Birincisi ufak, diğeri nisbeten büyük olan bu göbeklerde Sinânî tacının tepeliğinden çıkan güneş ışınları tasvir edilmiştir. Geç devir tekkelelerinde görülen tarikat sembollerini mimari süslemede kullanma eğilimiyle II. Mahmud döneminin empire üslûbuna bağlanan bu öğelerin üçüncü bir benzeri türbe tavanında yer almaktaydı. Duvarlarda herhangi bir bezeme yoktur. Ancak son tairat sırasında mihrap nişinde II. Mahmud dönemindeki yenilemeye ait empire üslûbundaki kalem işi bezemeler ortaya

çıkartılmıştır. Pastel renklerle kavsara kısmına perde kıvrımları, nişin çevresinde küçük yapraklardan oluşan bir kuşak, ortaya da kandil motifi resmedilmiştir. Giriş taşığının batısındaki harem bölümü tevhidhâneye bitişik bağımsız bir mesken gibi tasarlanmıştır. Batı cephesinde bahçeye açılan bir kapı ile donatılan harem zemin katında birbirleriyle bağlantılı iki oda ile mutfak, üst katında doğu-batı doğrultusunda uzanan bir koridor üzerinde beş adet oda sıralanmaktadır. Taşığın doğusundaki paşa odası, II. Abdülhamid dönemi ricâlinden tekkeye mensup bir paşanın buraya geldiği zaman dinlendiği ve şeyh efendi ile sohbet ettiği mekândır. Bağımsız bir ahşap mesken niteliğindeki selâmlık binası kible doğrultusunda gelişen iki katlı bir kanatla buna dik açı ile birleşen büyük boyutlu şeyh odasından meydana gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâlen Âsitâne-i Aliyyede ve Civarında Vâki Olan Dergâh ve Zevâyâ ve Mahall-i Zikrullah, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1825, sıra nr. 78; *İstanbul Tekkeleri Listesi*, TSMA, nr. E. 1772, 3333, sıra nr. 110; *İstanbul Tekkeleri Listesi*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey, nr. 489, vr. 4^b; *Melekpaşazâde Kadri Bey, Hankahnâme*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 36, vr. 7^b; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 13; *Bandırmalızâde, Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 11; *1328 Senesi İstanbul Beldesi İhsâiyât Mecmuası*, İstanbul 1329, s. 22; M. Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1972, s. 175; M. Baha Tanman, “Relations entre les semahane et les türbes dans les tekkes d’İstanbul”, *Ars Turcica: Akten des VI. Internationalen Kongresses für Türkische Kunst* (ed. K. Kreiser), München 1987, s. 316; a.m.f., “Settings for the Veneration of Saints”, *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey* (ed. R. Lifchez), Berkeley 1992, s. 149-151; a.m.f., “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler”, *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 158; a.m.f., “Osmanlı Dönemi Tarikat Yapılarında Süfi İnançlarının ve Simgelerinin Yansımaları”, *Sanat ve İnanç* (haz. Banu Mahir – Hâlenur Kâti-poğlu), İstanbul 2004, II, 267-268, şekil 2; a.m.f., “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapılan / Tekkeler”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 326, şekil 49; a.m.f., “Un champ inexploré de l’architecture domestique ottomane: Les harems et les selamlık des tekkes”, *Actes des VI et VII^e congrès sur le corpus d’archéologie ottomane sur selsebils, minarets, mausolées et souks a l’époque ottomane*, Tunis 2005, s. 57, 69, resim 22; a.m.f., “Ümmî Sinan Tekkesi”, *DBİst.A*, VII, 336-338; a.m.f. – Ö. Tuğrul İnançer, “Sinanîlik”, a.e., VII, 6-8; M. Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 143-144, 292-293; Atilla Çetin, “İstanbul’daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika”, *VD*, s. 13 (1981), s. 587; A. Azmi Bilgin, “Sinânîyye”, *DİA*, XXXVII, 240-241.



M. BAHA TANMAN

Şehremini Ümmî Sinan Tekkesi. Fatih ilçesinde Topkapı-Şehremini arasında Arpa Emni mahallesinde Kürkçü Bostanı sokağı üzerinde yer almaktadır. Tekke 958’de (1551) İbrahim Ümmî Sinan adına inşa ettirilmiştir. Vakıflar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi’nde bulunan bir kitâbede 1902’de Kâdirî tarikatından Ahmed Süreyyâ Bey’in eşi Hatice Atiye Hanım tarafından ihya edildiği belirtilmektedir. İstifli sülûsle yazılan kitâbenin üzerinde, “Yâ Hazret-i Ümmî Sinan kaddese sırrahü’l-mennan” ibaresiyle bunun yanlarında sehpa üzerinde birer Sinânî tacı kabartması, üç satır halinde düzenlenen mensur kitâbe metninin yanlarında da servi kabartmaları yer almaktadır. Haziresi dışında bugün tamamen ortadan kalkmış olan tekeden artakalan yegâne mimari öğe bu kitâbedir. Tekke arsası ile Kürkçü Bostanı sokağının sınırında uzanan çevre duvarı son yıllarda bütünüyle yenilenmiş, hazireden geriye kalan alan gecekondularca işgal edilmiştir.

Ümmî Sinan’dan sonra kızı Âbide Hatun’un eşi ve Ümmî Sinan’ın halifesi Mîr Ali Alemdâr 998 (1590) yılına kadar meşihat makamında bulunmuş, daha sonra Âbide Hatun’un damadı Halepli Şeyh Şerif Mehmed Efendi ile oğlu Şeyh Ced Hasan Efendi tekkenin postuna geçmiştir. Ümmîsinanzâde diye tanınan Ced Hasan Efendi aynı mahalledeki diğer bir Sinânî tekkesi olan Pazar Tekkesi’nin ilk postnişini, Ümmî Sinan’ın diğer damadı ve halifesi Harîrî Mehmed Efendi’nin vefatı üzerine bu tekkenin de meşihatını üstlenmiştir. İstanbul tekke müzikisinin büyük ustalarından Ced Hasan Efendi aynı zamanda divan sahibi bir şair ve *Mecâlîs-i Sinânîyye*, *Künûzü’l-hakâyık fi rumûzî’l-dekâyık*, *Fezâilü’ş-şuhûr* gibi eserlerin de müellifidir.

Ümmî Sinan Tekkesi ile Pazar Tekkesi’nin meşihati XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Ümmîsinanzâde ailesine mensup şeyhler tarafından yürütülmüş, Ced Hasan Efendi’den sonra oğlu Şeyh Hüseyin Hüsâmeddin Efendi, Hüsâmeddin Efendi’nin oğlu Şeyh Mustafa Efendi, Mustafa Efendi’nin oğlu Şeyh Hasan Efendi her iki tekkenin postuna geçmiştir. Hasan Efendi’nin ardından Ümmî Sinan Tekkesi’nin postuna Nizâmî Şeyh Mustafa Efendi ile Gülşenî şeyhi Ali Efendi, daha sonra Şeyh Mustafa Zekâi Efendi oturmuştur. Şeyh Hasan Simâvî’nin halifesi olan Üsküdarlı Mustafa Zekâi Efendi, Sinânîyye’nin yanı sıra Halvetiyye’nin Şâbâniyye koluna mensuptur. Ali Efendi’nin kısa süren meşihati sırasında Gülşenîyye’ye bağlanan Ümmî Si-

ÜMMÎ SINAN TEKKESİ

nan Tekkesi 1804'ten itibaren bir Sinânî-Şâbânî tekkesi olarak 1925'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu dönemde Zekâî Tekkesi ve Zekâizâde Tekkesi adıyla anılmaya başlanan Ümmî Sinan Tekkesi'nin meşihati M. Zekâî Efendi'nin neslinden gelen, Zekâizâdeler diye tanınan şeyh ailesinin denetiminde kalmıştır. M. Zekâî Efendi'yi oğlu Şeyh Hasan Aziz Efendi izlemiş, daha sonra Hasan Aziz Efendi'nin oğlu Mustafa Zekâî Efendi, M. Zekâî Efendi'nin oğlu İbrâhim Şükrullah Efendi şeyh olmuştur. Âyin gününden ötürü "Cuma Tekkesi" adıyla bilinen Ümmî Sinan Tekkesi'nin hazîresi 1950'lerden itibaren ilginç bir dinî folklor tezahürünün odağı haline gelmiştir. Ramazan ayının ilk iftarında niyetlerinin gerçekleşmesi için adak adayan kişiler iftar saati yaklaşırken Oruç Baba adını verdikleri Şeyh Mustafa Zekâî Efendi'nin kabrinin çevresinde toplanmakta, akşam ezanının okunmasıyla beraber birbirlerine sirke, şeker, zeytin, hurma, su, simit gibi yiyecekler ikram ederek iftar etmektedir. Çoğunluğunu kadınların meydana getirdiği bu kalabalık her geçen yıl biraz daha artmakta, son yıllarda Kürkçü Bostanı sokağından taşarak çevredeki birçok sokağı doldurmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâlen Âsitâne-i Atıyyede ve Civarında Vâki Olan Dergâh ve Zevâyâ ve Mahall-i Zikrullah, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1825, sıra nr. 21; *İstanbul Tekkeleri Listesi*, TSMA, nr. E. 1772, 3333, sıra nr. 23; *İstanbul Tekkeleri Listesi*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey, nr. 489, vr. 5^a; Melekpaşazâde Kadri Bey, *Hankahnâme*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 36, vr. 4^a, sıra nr. 2; *Sultan II. Mahmud'un Kızı Salihâ Sultan ile Tophane-i Âmirî Müşiri Halil Rifat Paşa'nın İzdüvâci Merasimindeki Davetlilerin Kaydına Mahsus Defter*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2802, vr. 19^a; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 3; *Bandırmalizâde, Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 4; *Mecmûa-i Cevâmi'*, I, 32-33; *1328 Senesi İstanbul Beldesi İhsâiyât Mecmuası*, İstanbul 1329, s. 22; Hüseyin Vassâf, *Seftne*, IV, 273; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 37; Günay Kut – Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 221, beyit 77 (s. 236, nr. 103'te Eyüp'teki Ümmî Sinan Tekkesi ile karıştırılmıştır); M. Erol Kılıç, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhiyyîdîn Efendi'nin 'Tomâr-ı Tekâyâ'sı", *İstanbul Armağanı: Gündelik Hayatın Renkleri* (haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1997, III, 269; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 149-150; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 199-200; Hatice Aynur, "Salihâ Sultan'ın Dügün Töreni ve Şenlikleri", *TT*, XI/61 (1989), s. 39; A. Azmi Bilgin, "Sinâniyye", *DİA*, XXXVII, 240-241; Ö. Tuğrul İnançer, "Sinanîlik", *DBİst.A*, VII, 6-8; a.mlf. – M. Baha Tanman, "Ümmî Sinan Tekkesi", a.e., VII, 338.



M. BAHA TANMAN

ÜMMÜ AMMÂR

(bk. SÜMEYYE bint HUBBÂT).

ÜMMÜ ATIYYE

(أم عطية)

Ümmü Atıyye Nüseybe bint el-Hâris el-Ensâriyye (ö. 70/689-90 [?])

Kadın sahâbi.

Hadis râvilerinden Dubâa bint Hâris'in kardeşidir. Adı Nesîbe şeklinde okunmaya elverişli olduğu için onun Ümmü Umâre Nesîbe bint Kâ'b ile karıştırıldığı görülmektedir. Medineli ilk müslümanlardan olup hicretten hemen sonra Hz. Peygamber'in Medine'de kadınlardan bazı hususlarda söz aldığı, "kadınlar biati" diye bilinen biata katıldı. Biat sırasında Resûl-i Ekrem kadınlara ölümlerinin arkasından yüksek sesle ağlamamaları gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Ümmü Atıyye, "kendi akrabasından biri vefat ettiğinde bir kadının bu şekilde ağladığını ve dolayısıyla onun iyiliğine karşılık vermesi gerektiğini, biattan sonra bu mümkün olamayacağı için de söz konusu kadından helâlik almak istediğini" dile getirdi. Resûl-i Ekrem ona bir şey söylemedi (veya "Git, izin al" buyurdu). Ümmü Atıyye gidip geldikten sonra Resûlullah'a biat etti (Buhârî, "Tefsîr", 60/3, "Ahkâm", 49; Müslim, "Cenâ'iz", 33; Nesâî, "Bî'at", 18). Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusundaki titizliğiyle dikkat çeken Ümmü Atıyye vefa, metanet, dirayet ve güzel ahlâk sahibi bir kadındı. Resûl-i Ekrem ile birlikte yedi gazveye katılarak cephe gerisinde hastalara baktı, yaralıları tedavi etti, mücahidlere yemek hazırlayıp su dağıttı, binek ve eşyaların gözetimini üstlendi (Müslim, "Cihâd", 142; Dârimî, "Cihâd", 30; İbn Mâce, "Cihâd", 35).

Ümmü Atıyye'nin Ehl-i beyt ile yakın ilişkisi vardı. Hz. Âişe ile sıkça görüşür, ona hediyeler gönderirdi. Hz. Peygamber'in kızları Zeyneb ve Ümmü Külsûm'un cenaze hizmetlerinde görev aldığı için, teçhiz ve tekfinle ilgili hükümler konusunda onun rivayet ettiği hadisler esas alınmıştır. Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Basra'ya yerleşti; buradaki sahâbe ve tâbiîn bu hususla ilgili âdâb ve ahkâmı ondan öğrendi. "Cenazelerin arkasından yürümekten nehyedilmiştik, fakat bu bize kesin biçimde yasaklanmış değildi" sözüyle (*Müsned*, VI, 408; Müslim, "Cenâ'iz", 34-35; Ebû Dâvûd,

"Cenâ'iz", 40; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 50) yasaklar arasında bir derece farkının bulunduğu işaret etmesi İslâm dinini iyi yorumlayan fakih sahâbilerden olduğunu göstermektedir. Kadınların özel hallerine dair hususlarda da bilgisine başvurulmuş bir hanımdı. Onun fıkıh bilgisini gösteren bir hadise de Hz. Peygamber'in zekât malı olarak kendisine gönderdiği bir koyunun etini Âişe'ye hediye etmesidir. Resûlullah sadaka ve zekât malından yemediği halde bu etten yemiş ve kendisine zekât verilen kişinin bunu başkasına hediye edebileceğini göstermiştir (Buhârî, "Zekât", 31, "Hibe", 7). Nitekim bu rivayet "Esbâbin değişmesi, a'yânın değişmesi hükmündedir" veya, "Bir şeyde sebab-i temellükün tebeddülü o şeyin tebeddülü makamına kâimdir" şeklinde ifadesini bulan kâide-i külliyye kaynak teşkil etmiştir. 70 (689-690) yılına kadar yaşadığı zikredilen Ümmü Atıyye (*Zehebî*, II, 318) çok hadis rivayet eden kadın sahâbilerden olup Enes b. Mâlik, İbn Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Abdülmelik b. Umeyr, âzatlısı Ümmü Şerâhîl, torunu İsmâil b. Abdurrahman b. Atıyye ve Ali b. Akmer kendisinden hadis rivayetinde bulunmuştur. Ümmü Atıyye'nin *Kütüb-i Sitte* ile Ahmed b. Hanbelî'nin *el-Müsned*'indeki hadislerinin sayısı tekrarlarıyla birlikte 100'ü aşar.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 408; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 455-456; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, III, 423; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 417, 471-472; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 473; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 315-316; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 318; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 476-477; Ahmed Halil Cum'a, *Nisâ' min 'aşri'n-nübüve*, Beyrut 1412/1992, I, 169-177.



ZEKERİYA GÜLER

ÜMMÜ'l-BENİN

(أم البنين)

Ümmü'l-Benîn bint Abdilazîz b. Mervân b. Hakem el-Ümeviyye (ö. 117/735)

Ömer b. Abdülazîz'in kız kardeşi,
I. Velîd'in hanımı.

I. (VII.) yüzyılın ortalarında Medine'de doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân, annesi Hz. Ömer'in torunu Ümmü Âsım'dır. Baba bir erkek kardeşleri Ömer, Âsım, Ebû Bekir, Muhammed, Asbağ ve Süheyl; kız kardeşleri Ümmü Muhammed, Ümmü Süheyl, Ümmü Osman ve Ümmü'l-Hakem'dir. Daha çok Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in